

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планејџа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тиианик“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресиић</i>	19
<i>Нормативна граматика српског језика / Предраг Пийер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владејџа Јероиић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишејечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуђа одржаног 17–18. априла 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшћивено-йолийичка и научна мисао и делайносии Симе Марковића : зборник радова са научног скуђа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Косиић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке студије / Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић, Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографија : 1945–2012. / уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Огледи о политичкој моћи у Византији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић. – Београд : Српска књижевна задруга, 2013

Говорили: академик Мирјана Живојиновић
др Бојана Крсмановић
академик Љубомир Максимовић

У Београду, уторак 10. јун 2014. у 13 часова

ПОВРАТАК У ВИЗАНТИЈУ

Када говоримо о *Колу* Српске књижевне задруге, не морамо да се устручавамо у низању суперлатива. Таквог примера у српској култури и њеном издаваштву немамо. *Коло* Задругино, једнако плаветно, без облачка, пред нама је од 1892, с уплетеним песниковим иницијалом као знаком споразумевања. У *Колу* се сваке године појављују брижно одабране и приређене књиге. Свака има велику предност већ на свом почетку, у првом дану, зато што је под Задругиним знаком и заклоном. Природно је да овде, на нашој Трибини, често имамо такве књиге које су написали чланови САНУ. Недавно смо говорили о студији дописног члана Војводића посвећеној деловању првог Задругиног председника и првог човека САНУ у последњим његовим годинама живота – Стојана Новаковића.

Данас окрећемо пажњу 706. по реду књизи у Задругином *Колу*. Писац је академик Љубомир Максимовић. Он у малој уводној речи, пре својих дванаест изврсних расправа, обавештава да је Византија била заснована „на аутократској систему власти“, да је владар њен „имао улогу Христовог намењеника“, да су и државни и црквени механизми представљали „ту концентрисану политичку моћ“, да је у укупном свом научном поступку, „читавог живота“, каже, осветљавао такве теме и сада их окупио „на једном месту“.

Тема академика Максимовића је временски далека, али је у неким појавама сасвим савремена. Казује оно што знамо: владарска моћ не посустаје. Једино мења облик и поданике.

Говоре академик Мирјана Живојиновић и др Бојана Крсмановић. На завршетку и писац.

Почиње *йовраїѿак у Визанїију*.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ

Када говоримо о раду византолога академика Љубомира Максимовића, ученика и, уз покојног Божидара Ферјанчића, наследника Георгија Острогорског, треба да истакнемо да је и Максимовић проучавао прошлост Византијског царства из свих аспеката његовог вишевековног живота. Део тог проучавања садржан је и у књизи о којој данас говоримо. У њој су сакупљени чланци чија садржина се види из самог наслова: *Огледи о йолиїицкој моћи у Визанїији. Чиниоци и ослонци*. Ти радови представљају дванаест појединачних целина, настајалих у дугом временском раздобљу, и односе се на државну организацију Византијског Царства и промене које су у њој настајале, тако да својом тематиком чине јединствену целину.

Љ. Максимовић најпре у чланку „Северни Илирик у VI веку“ веома зналачки прати промене настале у средишњем делу Балканског полуострва у време великих продора Словена и Авара, којима се Византијско Царство, због кризе кроз коју је пролазило током VI века, није могло одупрети. Освајањем подручја познатог под именом Илирик, варвари су у потпуности изменили његову етничку и политичку структуру, што је, закључио је Максимовић, значило крај античке цивилизације у земљама јужно од Саве и Дунава и увод у њихову средњовековну историју. – Аутор затим у чланку „Традиција и иновација у византијској територијалној организацији државе и цркве (IX–X века)“ указује да се приликом идентификације рановизантијске са позноримском епохом мора водити рачуна о многим новинама које доказују супротно, јер се њихова веза са антиком не може установити. Подсећа да је основну измену у државну организацију унело тематско уређење и да се, за разлику од црквене, државна организација све више удаљавала од претходне епохе. – Максимовић у чланку „Тематски војници у византијском друштву. Прилог новом процењивању проблема“ веома логично повезује појаву тематских војника са развитком тематског уређења и пратећи развитак тог војног staleжа закључује да су после континуираног развитка, између VII и X века, тематски

војници доживели опадање. Због тога, да би се обезбедио довољан број војника, повећана је минимална, неутуђива вредност војничких имања, чиме је означен почетак уздицања војног племства. – У чланку „Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018. године“ Максимовић, проучавањем објављених раније непознатих печата, долази до нових сазнања о организацији византијске власти на територијама које су се после пропасти Самуилове државе (1018) нашле у саставу Византије. Тако је на основу података које дају печати из Цимискијевог времена показао постојање тема Раса и Мораве, а четири печата из времена после 1018. године потврдили су постојање тема Србије и Сирмијума, до чега аутор долази темељним проучавањем, уз печате, и свих осталих релевантних расположивих извора. – У чланку „Стратег Трајанупоља“ скренули бисмо пажњу на методолошки приступ професора Максимовића у решавању проблема рашчитавања веома оштећене легенде на печату Николе, протоспатара и стратега Трајанупоља. Максимовић је најпре утврдио да је још један печат тог војног функционера направљен на основу истог калупа, и да њихове легенде нису оштећене на истим местима, што му је омогућило да проучавани печат допуни ишчитавањем легенде другог печата. У исто време, академик Максимовић је исправио читање Владимира Мошина, веома познатог византолога и у свету признатог стручњака – сигилографа. Тачним рашчитавањем легенди оба печата Максимовић је закључио о уздицању града Трајанупоља у средиште војно-административне области истога имена. – Институција проније, добро проучена у Византијском Царству и јужнословенским земљама, због оскудности извора остала је потпуно непозната у Трапезунту. Максимовић чланком „Пронијари у Трапезунтском царству“ успева детаљном анализом тих малобројних извора да открије друштвену структуру Трапезунтског царства, посвећујући посебну пажњу војницима – стратиотима – њиховом имовном стању и друштвеном положају. Упоређујући их са византијским пронијарима XII века, када се Трапезунт још увек налазио у склопу Византијског царства, аутор је закључио да је пронија и у Трапезунтском царству била уобичајена појава у свакодневном животу. – У монографији о политичкој моћи у Византији, посебно место припада раду „Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације (1354–1383)“, којим је Максимовић у потпуности осветлио веома занимљив и значајан период византијске историје, који је окарактерисао овако: „Ослабело и смањено Царство губило је своје ослонце у све бржем кретању ка пропасти. Тадања византијска стварност пружала је тужну и мрачну слику [...]. Грађански ратови, социјални сукоби и теолошко–филозофске распре потресали су земљу, а моћни спољни непријатељи, Срби и Турци, и уз њих увек немирни западни свет, нису давали ни тренутка предаха. То је заиста био Гордијев чвор који се више није могао чак ни расећи“. Академик Максимовић упознаје читаоца са Византијом тога времена кроз личност цара Јована

VI Кантакузина (1347–1354), веома способног државника, војсковође, књижевника и теолога, са посебним освртом на време после његове абдикације. – У чланку „Генеза и карактер апанажа у Византији“ академик Максимовић се осврнуо на једну од посебних карактеристика византијског феудализма, на појаву апанажа, тј. територија даваних на управу царским синовима или другим члановима династије. До појаве овог рада апанажама није посвећена пажња потребна за њихово разумевање, због чега су још значајнији резултати до којих је проф. Максимовић дошао. Он је, пратећи развитак апанажа од њихове појаве средином XIV века, закључио да се Царство пред своју пропаст претворило у конгломерат апанажа, због чега се проблем управљања државом претворио у кризу врховне власти. – „Регентство Алексија Апокавка и друштвена кретања у Цариграду“ је рад у коме је Максимовић на веома занимљив и сликовит начин описао узаврелу политичку ситуацију насталу после смрти цара Андроника III (15. јуни 1341) када је, искористивши одлазак великог доместика Јована Кантакузина из Цариграда, створено регентство малолетном Андрониковом наследнику Јовану V. Водећа личност регентства био је Алексије Апокавк чију је занимљиву личност, скромног порекла, али веома енергичну, која се успешно уздигла до високе титуле доместика западних тема, академик Максимовић у потпуности осветлио, при чему је изузетно сликовито и упечатљиво описао све оно што је довело до Апокавковог убиства, и сам тај чин, када је он „пао као жртва припремане, али неочекивано реализоване завере политичких заточеника у цариградској Великој палати“. – Анализирајући економску ситуацију позновизантијских градова у чланку „Корени и путеви настанка градског патрицијата у Византији“ Максимовић указује да се они исказују првенствено као политички, војни и културни, делимично и као трговачки центри чија основна производња добара лежи у пољопривреди. Физичким присуством у граду, животом унутар градских зидина, аристократија се претвара у елиту која господари градом. – Кроз смену владара различитих династија у чланку „Двор епирских деспота у XIV и XV веку“ Максимовић прати развитак и сложене прилике кроз које је пролазила Епирска држава. Она је произашла из IV крсташког рата и ишчезла завођењем туркократије, октобра 1430. године. – Најзад, ту је нашао место и чланак „Демократија у аутократском систему: случај Византије“ у коме академик Максимовић одмах упозорава читаоца да термин *демократија* у Византији није имао ништа од оних значења који га обележавају у претходним или потоним, у односу на Византију, временима. То што је Византија била земаљска реплика небеског Царства, закључио је Максимовић, давало је могућност да хришћанске установе, наслеђене из Рима, продуже да делују и да цар има надређен положај над сваком духовном влашћу и то у свим, изузев у канонским питањима. Међутим, с обзиром на то да се уздицање на престо састојало од три сукцесивна, мада не и временски непосредно повезана чина – избор цара,

његово проглашење и на крају крунисање, академик Максимовић истиче да је у проглашењу остао сачуван део демократских права народа, наслеђен из римског времена. Уз то, за разлику од већине средњовековних кастински организованих друштава у Византији је постојала вертикална проходност која је омогућавала способним појединцима да се веома уздигну у друштвеној лествици. Такав је пример споменутог Алексија Апокавка који се од непознатог пореског чиновника уздигао на положај свемоћног регента Царства. Академик Максимовић се приклонио одавно створеном закључку да су дух Византије и њена суштина специфичан цивилизацијски феномен – непоновљив спој наслеђеног римског државног уређења и правног поретка, такође наслеђене хеленске културе и православне хришћанске вере, као творевине новог доба.

Студије на које смо се укратко осврнули обухватају велики временски распон од VI до XV века. Са изузетком бурних догађаја средине XIV века, за све остале епохе извори су крајње оскудни. Узимајући у обзир резултате научника који су се бавили овим проблемима, академик Љубомир Максимовић је поновном детаљном анализом већ претресаних историјских извора, дошао до нових, прецизнијих закључака, а захваљујући новим сфрагистичким подацима открио је постојање до сада непознатих тема – управних јединица. У времену у којем су настајали, ти резултати су значили и још увек значе новину која привлачи пажњу свих заинтересованих за прошлост Византијског царства, у чијем се непосредном суседству, па дакле и под његовим утицајем, налазила средњовековна српска држава.

БОЈАНА КРСМАНОВИЋ

Књига академика Љубомира Максимовића *Огледи о политичкој моћи у Византији – чиниоци и ослонци*, која се појавила у издању Српске књижевне задруге (Београд, 2013), обухвата дванаест одабраних студија, које су настале у претходних готово пола столећа његовог научног рада. Из приказа академика Мирјане Живојиновић имали сте прилику да се детаљније обавестите о садржају сваке студије понаособ. Овом приликом ја бих поновила да је објављивање ових дванаест студија под заједничким насловом – *Огледи о политичкој моћи у Византији – чиниоци и ослонци*, омогућио њихов садржај, будући да у свим радовима академик Љубомир Максимовић истражује једно од најсложенијих питања савремене византологије. У најопштијем смислу речи, ради се о развоју управног система Византијског царства и његовим одликама. Студије академика Максимовића прате еволуцију византијске управе од рановизантијског доба па до последњих векова Царства, што читаоцу омогућава да стекне својеврсну представу о Византији – од њених почетака

до пропасти – али из специфичног угла развоја провинцијског управног система, византијских институција и организације државног апарата.

Студије академика Максимовића илуструју флексибилност византијског државног апарата, као и различите (институционалне и тзв. ванинституционалне) моделе управљања државом. Као најважније носиоце и чиниоце власти, у зависности од епохе, аутор издваја поједине званичнике, феудалне институције, одређене друштвене слојеве, урбане центре, провинције итд.

Унутар главне тематске целине ове књиге и паралелно са њом, студије академика Максимовића расветљавају и једну другу велику тему: реч је о значају и улози коју је у Византијском царству имао њен највиши друштвени слој – византијска аристократија. Аутор показује амбивалентну улогу аристократије у развоју Царства, будући да је она од покретачке снаге друштва временом прерасла у главни дезинтеграциони фактор Царства, како у домену државне управе тако и у погледу државне територије.

Обједињавање појединачних студија у једну публикацију има, свакако, практични значај: читалац тако добија прилику да се упозна са одређеним тематским опусом једног аутора. Када је реч о византијској управи, академик Максимовић је несумњиво најбољи познавалац те тематике у нашој средини, чије студије представљају темељ за проучавање провинцијске управе у Византији. О томе, пре свега, говори чињеница да његова докторска дисертација *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*, објављена на српском (Београд, 1972) а затим на енглеском језику (Амстердам, 1988), представља незаобилазно штиво за све оне који се баве или проучавање византијске управе или епохом Царства у време владавине династије Палеолог. Иако су у међувремену објављени нови резултати истраживања неких од тема којима се у *Огледима* бавио академик Максимовић, познаваоцима струке је јасно да су његови радови издржали пробу времена, те да и данас представљају незаобилазне библиографске јединице. Према мом увиду, у новијим научним радовима долази до корекција само у детаљима, док су главни токови унутрашњег развоја Византије, њених институција, феудалних процеса итд., већ предочени у радовима професора Максимовића. Широј употреби ове књиге свакако ће допринети индекс појмова, личних и географских имена, с обзиром на то да се у студијама помињу бројни технички термини.

Читање студија обједињених у књизи *Огледи о политичкој моћи у Византији – чиниоци и ослонци*, и то у редоследу у којем су оне поређане у тој публикацији, омогућава читаоцима, посебно византолозима, стицање комплексније представе о Византијском царству. На различите начине у *Огледима* аутор, како сам већ поменула, потврђује тезе о флексибилности византијског државног апарата, илуструјући на упечатљив начин – кроз деловање појединаца и породица – улогу византијске аристократије, која је током читаве историје Царства представљала један од главних носилаца и чинилаца

моћи. Ипак, најзначајније питање које *Огледи* отварају односи се на интерпретацију византијске аутократије. У последњој студији у низу – *Демократија у аутократском систему: случај Византије*, за коју би се могло рећи да је на одређени начин преузела улогу закључка у књизи, аутор покреће то питање у провокативној форми, посматрајући византијску аутократију из угла појединих фактора који су је кроз историју Царства ограничавали. Књига која је пред нама управо говори о том феномену, где су сви носиоци и чиниоци власти у Византији имали одређено место и улогу у аутократском систему. Да ли су ти центри моћи представљали затворене или отворене групације, колико су институције, званичници и службени поредак доприносили јачању или ограничавању византијске аутократије јесу само нека од питања која је књига академика Љубомира Максимовића покренула. У сваком случају, публикација *Огледи о политичкој моћи у Византији – чиниоци и ослоњци* даје подстицај византолозима да се врате истраживањима унутрашњег устројства Византијског царства.

